

УДК 373.31 (373.2)

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2023.03>

Оксана Смола,
ORCID iD 0000-0003-1705-8471
методист кафедри теорії й методики
дошкільної та початкової освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4 а, 54001
м. Миколаїв, Україна
oksana.smola@toipro.mk.ua

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ УМІНЬ В УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У науково-методичній статті актуалізовано проблему необхідності розвитку мовленнєвої компетентності через сформовані наскрізні вміння в молодшому шкільному віці. Проаналізовано теоретичні основи, методичні аспекти (підходи, прийоми, методи, форми роботи) зазначеної теми. Установлено, що формування наскрізних умінь найкраще відбувається під час використання практичних вправ із розвитку мовленнєвої компетентності.

Педагогам запропоновано рекомендації щодо того, як організувати освітній процес із використанням сучасних практик, проаналізовано результати опитування вчителів області щодо застосування різних видів мовленнєвої діяльності в освітньому процесі, систематизовано підходи до формування наскрізних умінь та компетентностей через добірку вправ, ігор, прийомів.

Практична значущість матеріалів розвідки полягає в можливості використовувати напрацювання як у початковій школі зокрема, у методичній роботі педагогічних працівників закладів освіти загалом, так і в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: компетентнісний підхід; мовленнєва компетентність; молодший шкільний вік; наскрізні вміння; розвиток мовлення.

© Смола О. М., 2023

Вступ. Сучасний розвиток суспільства зумовив потреби урізноманітнювати підходи до організації освітнього процесу через формування життєвих компетентностей, необхідних для розвитку і саморозвитку здобувачів освіти. Державний стандарт початкової освіти передбачає формування / розвиток наскрізних умінь, спільних для всіх ключових компетентностей. Вони тісно пов'язані з вивченням української мови, оволодінням її літературними нормами, набуттям мовленнєвої компетентності, умінням спілкуватися в конкретних ситуаціях в особистому і су-

спільному житті, міжкультурному діалозі; застосовувати засоби різних видів мовленнєвої діяльності для духовного, культурного і національного самовираження, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку творчих здібностей.

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності й важливою умовою формування особистості в сучасному світі. Воно дає змогу дитині встановити контакт із довкіллям, передбачає вміння висловлюватися, адаптуватися, що сприяє соціалізації в колективі.

Здебільшого сучасні молодші школя-

рі проводять час за комп'ютерами, планшетами, телефонами та іншими технічними засобами, що збагачує пізнавальну сферу й водночас обмежує безпосереднє спілкування, спричинює недостатній розвиток мовлення.

Ключовими положеннями концепції «Нова українська школа», Закону України «Про освіту» є формування таких спільних для всіх ключових компетентностей умінь, як: читання з розумінням, висловлювання власної думки усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків, приймання рішення, розв'язування проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми (Концепція Нової Української школи, 2016. Закон України «Про освіту», 2017). Розвиток мовленнєвих компетентностей відбувається через сформовані наскрізні вміння. Це є основою для успішної реалізації учня як особистості. В освітньому процесі школярі взаємодіють з іншими особами, вчать сприймати, аналізувати, критично оцінювати та використовувати набуті знання в нових умовах, тому одним із важливих завдань Нової української початкової школи є формування мовленнєвої компетентності молодшого школяра.

Невід'ємним складником Державного стандарту початкової освіти є компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі, що забезпечує формування всіх ключових компетентностей. Організацію освітнього процесу в початковій школі доцільно здійснювати через використання діяльнісного підходу на інтегрованій основі, що змінює підходи до розвитку мовленнєвої компетентності (Державний стандарт початкової освіти, 2019).

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими теоретико-методичними основами.

Уважаємо, що освітній процес потребує урізноманітнення методів та прийомів із використанням інноваційних та нестандартних форм для розвитку мовленнєвої

компетентності через дослідження та залучення учнів до пошуку нових рішень, виконання нестандартних завдань. Учителю, створюючи життєві ситуації, здійснює цілеспрямований розвиток особистості із застосуванням різних видів мовленнєвої діяльності, де кожен може проявити себе в комунікативному процесі.

Під час планування освітнього процесу дітей молодшого шкільного віку важливе місце відводимо грі. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти у першому циклі (1–2 класи) переважають ігрові методи навчання. Саме в цей період діти фантазують, виявляють творчість та ініціативність, формують уміння спостерігати, порівнювати, робити висновки, критично оцінювати діяльність.

На часі розпочинати роботу із формування навичок слухати, сприймати і відтворювати інформацію, читати і розуміти текст, брати участь у діалогах, інсценізаціях, міркувати і правильно будувати речення, а згодом і власне висловлювання, оцінювати та приймати рішення.

Для розвитку мовленнєвої компетентності у другому циклі (3–4 класи), коли переважає інтегровано-предметна основа, важливим є вдосконалення авдіативних умінь, діалогічного та монологічного усного / писемного мовлення, навичок читання.

Ефективними формами роботи є новаційні, організація яких спрямована на розв'язання життєвих ситуацій, компетентнісно орієнтованих завдань із використанням рольових ігор, імпрровізацій, умінням проявляти ініціативність, співпрацювати з іншими особами. Триває робота з формування вдумливого читача, що спрямована на набуття вмінь самостійного добору текстів для читання й інтерпретації прочитаного, розвитку навичок сприймати й аналізувати, оцінювати й перетворювати інформацію, уявляти, мислити творчо.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

Обґрунтовано наукові підходи до визначення шляхів і засобів розвитку мовленнєвої компетентності, осмислення питань

компетентнісного підходу, взаємозв'язок ключових компетентностей, розроблення вимог компетенцій та їх вимірювання, добирання завдань і розроблення критеріїв оцінювання результатів навчання (компетентностей), що відображено в працях науковців Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, О. В. Онопрієнко, О. Я. Савченко (Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. та інші, 2014).

У дослідженнях Г. П. Зажарської розкрито шляхи формування мовленнєвої компетентності учнів початкових класів на уроках української мови та літературного читання і визначено методику формування в молодших школярів складників мовленнєвої компетентності (Зажарська Г. П., 2019, с. 36–43). Ефективним напрямом є інтерактивне навчання, що привчає учнів бути активними учасниками освітнього процесу, сприяє формуванню / розвитку навичок і вмінь, виробленню ціннісних орієнтацій, створенню співробітництва та комунікації, командної роботи.

За словами І. Д. Озьмінської, мова не обмежується правилами, вона відображає навколишній світ, формує самосвідомість, визначає етнічну та культурно-історичну єдність, тому протягом останніх років питання мовної компетентності є в пріоритеті міжнародних проєктів (Озьмінська І. Д., 2018, с. 176). Через міжкультурний діалог формуємо комунікативну компетентність, розвиваємо мовлення, взаєморозуміння, толерантність, взаємоповагу із застосуванням засобів різних видів мовленнєвої діяльності. Основою мовного розвитку є вивчення української мови.

Використання інтерактивних методів взаємодії спрямоване на співпрацю учасників освітнього процесу, уміння комунікувати, обмінюватися діяльностями, застосовувати інші види роботи, активності, створювати ситуації успіху.

Урізноманітнення методів, прийомів навчання сприятиме розвитку мовленнєвої компетентності, що представлені в публікації для аналізу практик інтерактивної педагогічної взаємодії.

Мета статті: дослідити методичні аспекти розвитку мовленнєвої компетентності через сформовані наскрізні вміння в молодшому шкільному віці.

Завдання статті:

1. Визначити особливості розвитку мовленнєвої компетентності на основі дослідження теоретичних джерел.

2. З'ясувати основні підходи, форми, методи, прийоми для розвитку мовленнєвих компетентностей у початковій школі.

3. Проаналізувати сформовані наскрізні вміння учнів щодо мовленнєвої компетентності в освітньому процесі за результатами тестування, у якому брали участь педагоги 1–4 класів Миколаївської області.

4. Надати рекомендації для вчителів щодо використання практик для розвитку мовленнєвої компетентності в молодшому шкільному віці.

Виклад основного матеріалу.

Основним напрямом компетентнісно орієнтованого навчання в початковій школі є розвиток мовленнєвої компетентності. Вона є одним зі складників ключової комунікативної компетентності, впливає на результативність навчання, від неї залежить процес адаптації дитини в початковій школі. Мовленнєву компетентність розглядаємо як ресурс дитини в майбутньому: правильно вимовляти слова і будувати речення, грамотно писати, спілкуватися, уміння висловлювати думки, розкривати себе, свої здібності, розв'язувати проблеми, критично мислити, ухвалювати рішення, виявляти себе як особистість.

Спілкування, гра, образотворча, пошуково-дослідницька, господарсько-побутова діяльність збагачують дитину культурним досвідом взаємодії з іншими людьми. Це забезпечує якісні зміни, особистісне зростання, сприяє розвитку емоційної сфери, поповненню знань про навколишній світ, формуванню життєвих навичок, що демонструють здатність школяра використовувати набуті знання в житті та його відкритість для нового досвіду.

Якщо в здобувача освіти розвинені

вольова регуляція, самостійність, сформовані основи світогляду та певна картина світу, мотивація до вияву активності, якщо він усвідомлює своє місце серед інших людей, можна говорити про набуття особистісної компетентності учня.

Життєво важливі характеристики особистісної компетентності:

- позитивне ставлення до світу, до себе та інших;
- адекватна самооцінка;
- здатність співчувати, надавати допомогу та просити про неї;
- готовність до взаємодії з дітьми й дорослими, прагнення бути частиною групи;
- здатність самостійно розв'язувати по змозі життєві проблемні ситуації.

Мовленнєву компетентність формуємо на уроках інтегрованого курсу «Українська мова», що об'єднує володіння відповідними предметними та ключовими компетентностями учнів згідно з Державним стандартом початкової освіти та виявляється в безпосередньому спілкуванні на інших уроках, наскрізно проходить через змістові лінії інтегрованих курсів і навчальних предметів «Українська мова», «Літературне читання».

У Типових освітніх програмах для початкової школи з метою досягнення в *мовно-літературній освітній галузі* передбачено виконання відповідних завдань, що підносять рівень мовленнєвої компетентності, зокрема:

- прагнення вдосконалювати своє мовлення;
- розвиток уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів за допомогою літературних творів, медіатекстів, театралізації, гри;
- уміння брати участь у діалозі, створювати короткі монологічні висловлення;
- залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльно-

сті в навчальних і життєвих ситуаціях.

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» (мовець / слухач – слухач / мовець) направлена на вміння учнів *сприймати, перетворювати, виокремлювати, аналізувати й інтерпретувати, оцінювати та використовувати усно інформацію в реальній мовленнєвій практиці (бесіди, дискусіях у класі, мікродискусіях у групі, обговорення в парі тощо)*.

Змістові лінії «Читаємо» (читач – автор), «Взаємодіємо письмово» (автор – читач), «Досліджуємо медіа» (читач / глядач / слухач – автор) спрямовані на здобуття досвіду спілкування, оволодіння знаннями та вміннями, що дають змогу учням удосконалювати комунікативну компетентність.

Основною формою організації освітнього процесу та розвитку мовлення є заняття різних видів (дослідницькі, пошукові, творчі) і типів (тематичні дні, театралізовані уроки, уроки-подорожі, віртуальні екскурсії).

Вдалим є використання словесних методів, зокрема із побудови діалогів, що спрямовані на комунікацію між учасниками освітнього процесу. Оскільки в дітей немає життєвого досвіду, педагог через діяльнісний підхід (гру) допомагає і показує на власному прикладі, як сприймати, перетворювати, виокремлювати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати усну інформацію та висловлювати свої погляди, наприклад: пропонує відкрити секрет, запитує, чи можна поділитись інформацією тощо.

Рекомендуємо такі вправи розпочинати з перших днів перебування дитини в школі. Ранкова зустріч дає змогу навчити учнів слухати одне одного, прилучатися до розмови, відпрацьовувати вміння ставити запитання та відповідати. Учні молодших класів вчать висловлювати власну думку, співпрацювати з іншими особами. У ранковому колі беруть участь усі діти: вітаються одне з одним, обмінюються інформацією, запитують, коментують, доєднуються до групової роботи. Учитель моделює ситуації та активно розвиває в дітей уміння й на-

вички ефективного спілкування, а саме: висловлювати свої думки так, щоб вони були зрозумілими іншим; уважно слухати, коли хтось говорить; розв'язувати проблеми за допомогою слів; ділитися своїми думками та ідеями з іншими.

Вправи-діалоги допомагають під час обговорювання в парі, групі, коли з'являються життєві ситуації в класі, наприклад, виник конфлікт, непорозуміння, де важко зрозуміти, хто винен із двох учнів. Можна розіграти сценки примирення.

У текстах підручників є головні герої, з якими трапляються різноманітні пригоди, історії, ситуації. Рекомендуємо пов'язувати сюжет тексту з відповідними життєвими ситуаціями, що розвиватимуть наскрізні вміння: читання з розумінням, уміння усно висловлювати власну думку, критично мислити та обґрунтовувати свою позицію. При цьому учні уживають відповідну до ситуації лексику і несловесні засоби спілкування (міміку, жести, мову тіла).

Вільне володіння державною мовою, здатність нею спілкуватися з урахуванням компетентнісного підходу спрямовані на активне використання рідної мови в комунікативних ситуаціях. Мовленнєва компетентність пов'язана зі здатністю дитини до практичного використання знань про мову під час спілкування, тобто з процесом розвитку вміння висловлювати власну думку усно і письмово під час обговорення прочитаних текстів, у ході написання есе чи творів.

Читання з розумінням, спрямоване на формування мовленнєвої компетентності, є одним з основних складників компетентнісно орієнтованого навчання, що збагачує словник учнів, щоб користуватися ним в усному і писемному мовленні.

Розвиток мовленнєвої компетентності через сформовані наскрізні вміння розуміємо як шлях, коли дитина завдяки своїй обізнаності оволодіває певними знаннями, уміннями, навичками, набуває досвіду і вміє їх використовувати в особистому житті.

З огляду на інтегрований характер

компетентності вдалим є використання внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків для формування мовної компетентності. Міжпредметні зв'язки літературного читання з предметними: українська мова, музика, мистецтво, «Я досліджую світ» – досліджені О. Я. Савченко; визначені види міжпредметних завдань на уроках літературного читання: знаннєвий, діяльнісний, ціннісний; охарактеризована система міжпредметних завдань, що охоплює засвоєння учнями спільних понять, сприяє розумінню емоційних станів дійових осіб творів; збагаченню мовлення, розвитку творчих здібностей; оволодінню ключовими компетентностями (умінням учитися, вдумливо читати тощо) (Савченко О. Я., 2019, с. 5–8). Упровадження діяльнісного підходу є важливим в освітньому процесі та направлено на виконання пізнавальних завдань міжпредметного характеру.

Мовленнєву компетентність розвиваємо комплексно. У дослідженнях О. В. Вашуленко визначено систему комунікативно-мовленнєвих умінь, що спрямовані на реалізацію завдань навчання, пізнання, спілкування: частково мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні); загальномовленнєві вміння (слухання і розуміння, говоріння, читання, письмо); комунікативні (здатність виконувати мовленнєві дії, спрямовані на виконання комунікативних завдань) (Вашуленко О. В., 2019, с. 137–139). Учні у процесі співробітництва та спілкування розв'язують спільні проблеми, вчать планувати, сприймати, розуміти, використовувати власне мовлення, критично оцінювати ситуацію, формують мовленнєві здібності. Дієвим засобом для розвитку є робота в групах та проєктна діяльність.

За проведеним експериментом науковець О. Ю. Прищепка стверджує, що в початковій школі розвиток мовленнєвої компетентності потребує вдосконалення (Прищепка О. Ю., 2014, с. 174–176). Найважливішою функцією названої компетентності є спілкування, коли вчитель залучає учнів розіграти змодельовану життєву си-

туацію. Це сприяє правильному добиранню мовленнєвих засобів та вибору форм мовлення.

Для учнів початкової Нової школи В. І. Шуляр розробив навчальний візуальний посібник, де представлено методiku впровадження формування компетентного читача та подано схеми-моделі реалізації, що направлені на розвиток умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, медіатекстах, перетворювати на основі тексту інформацію й фіксувати її графічно (Шуляр В. І., 2018). За допомогою цих дидактичних матеріалів розроблено стратегію інтегрованого підходу до вивчення української мови та літературного читання, що дала позитивні результати в освітньому процесі початкових класів експериментальних закладів загальної середньої освіти Миколаївщини (Сокурєнко О. О., Рибачук О. А., 2021, с. 114). Аналізувати описані ситуації художнього твору, персонажів допомагають складені діалоги, що розвивають наскрізні вміння: творчість, креативність, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, розв'язувати проблеми (наприклад, подумай, що могла би сказати Лисичка Зайцеві, а він їй).

Технології доповненої реальності (інтерактивні підручники і посібники, освітні платформи та ресурси) мають потужний освітній та виховний потенціал для розвитку мовленнєвої компетентності. Науковці О. В. Кочмар, С. Б. Барило, Р. О. Добровольська довели, що її використання в освітньому процесі сприятиме мотивації, кращому розумінню, засвоєнню, а в подальшому – і застосуванню набутих знань на практиці (Кочмар О. В., Барило С. Б., Добровольська Р. О., 2021, с. 364–374). Зазначена інформаційна технологія відповідає вимогам освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти, допомагає пов'язати із сучасними технологіями під час роботи в парі, групі, дистанційно, наскрізно доповнює та дає змогу формувати навчальний матеріал для створення цілісної картини світу дитини про довкілля.

Підручники сучасних авторів для учнів 1–4 класів наповнені завданнями – сучасними технологіями (QR-коди, активні посилання, аудіосупровід, відеоуроки), що допомагають урізноманітнити форми роботи на уроці, утримати увагу дітей, візуалізувати знання, навички, без яких неможлива подальша освіта.

Одним із основних напрямів компетентісно орієнтованого навчання, як стверджує К. І. Пономарьова, є формування мовленнєвої компетентності, що полягає у здатності слухати, сприймати й відтворювати інформацію, читати і розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, переконувати і відстоювати свій погляд, висловлювати власні думки, міркування в усній і письмовій формах (Пономарьова К. І., 2009, с. 3). Освітній процес потребує урізноманітнення форм організації у процесі навчання української мови. Для розвитку цієї компетентності створюємо мовленнєву ситуацію, коли кожен учень / учениця мають можливість висловлюватися, проявляти себе в комунікативному процесі, бути ініціативним, співпрацювати з іншими. Найефективнішим, дієвим є інтерактивне навчання, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій із застосуванням діяльнісного підходу, використанням рольових ігор, що сприятимуть формуванню навичок, цінностей, умінню взаємодії та співпраці.

Розвиток мовленнєвої компетентності учнів відбуватиметься в умовах правильної продуманої організації та доцільно підібраних завдань учителя для взаємодії між учасниками освітнього процесу, що сприятимуть розвитку наскрізних умінь. Формування учня-читача – креативного, компетентного, збагаченого духовним світом через естетичне сприймання творів художньої літератури, здатного мати задоволення від читання.

На підставі дослідження теоретичних джерел із розглядуваної проблеми визначено особливості розвитку мовленнєвої компетентності:

1) сприятливі умови (невимушене

- спілкування, рівноправність учасників освітнього процесу, можливість розвитку дитини, її талантів, орієнтація на потреби учнів);
- 2) підходи (діяльнісний на інтегрованій основі, компетентнісно орієнтований, наскрізний процес виховання, що формує цінності);
 - 3) урахування психофізіологічних особливостей дитини (індивідуальний, диференційований, системний, плановий);
 - 4) результативність (послугування всіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, виконання життєво важливих завдань);
 - 5) умови (вільне володіння державною мовою, розуміння правил та практичне їх використання, уміння усно і письмово висловлюватись, чітко та аргументовано пояснювати, усвідомлення ролі мови та вживання її як рідної в життєвих ситуаціях).

Розглядатимемо мовленнєву компетентність як сукупність мовленнєвих знань і вмінь, якими учні початкових класів оперують на практиці та використовують в усному й писемному мовленні.

Розвивати мовленнєву компетентність пропонуємо структуровано:

- мотивація (активне навчання, очікування);
- знання (знаю як, знаю що, знаю я);
- уміння (розуміння яким чином);
- застосування (досвід, практичні дії);
- рефлексія (аналіз, для чого).

Актуальними для розвитку мовленнєвої компетентності є всі форми організації освітнього процесу, спрямовані на збагачення розуміння зв'язків: дійсність – мислення – мова. Ступінь розвитку мовлення дитини залежить від сформованості цих взаємозв'язків.

Серед ефективних методів розвитку мовлення в початковій школі є традиційні:

1) за джерелом знань:

- наочні (спостереження, екскурсії, бесіди за сюжетними ілюстраціями (картинами, малюнками, пейзажами), перегляд мультфільмів, кінофільмів, мультимедійних презентацій, телепередач, дидактичні ігри);
- словесні (пояснення, інструктаж, проблемно-пошукова діяльність, робота з підручником, інформаційна розповідь);
- практичні (вправи, дослідження, практичні завдання);

2) за характером:

- рецептивний (пояснювально-ілюстративний) – формування знань (бесіда за прочитаним, показ / демонстрація схеми-таблиці);
- репродуктивний – формування вмінь і навичок (виконання практичних вправ);
- продуктивний – застосування знань, вмінь і навичок (дослідження, розв'язання проблем, пошук нового).

Зміни в нинішньому суспільстві потребують нових, сучасних методів, які б мотивували учнів до навчання та допомагали розвивати мовленнєву компетентність. Серед нетрадиційних пропонуємо використовувати:

1) інтерактивні методи навчання:

- стратегії розвитку критичного мислення (мозковий штурм, передбачення, кероване читання, щоденник подвійних нотаток, кубування, сенкан, дискусії, складання інтелект-карти, складання історій (коміксів, мультфільмів);
- графічні організатори (таблиця «Аналіз ознак поняття», фішбоун, Т-схема, таблиця для порівняння текстів, шкала ставлення);

2) інноваційні методи навчання:

- парні та групові стратегії навчання (методика взаємних запитань, читання в парах / складання стислого переказу, передбачення

в парах за ключовими словами, взаємонавчання, порушена послідовність, огляд галереї, круглий стіл, ручки на середину, Джигсоу).

Освітній процес у початковій школі спрямований на розуміння учнів того, що навчання триває упродовж життя. З огляду на вікові особливості сучасних школярів їм складно розмежувати реальний світ та віртуальний. Щоб мотивувати учнів до навчання, зацікавити, зробити урок як відкриття, учителям необхідно впроваджувати інтерактивні та інформаційні технології, щоб інтегрувати мовленнєві знання у практичну діяльність. Для цього в Новій українській школі необхідно планувати і проводити тематичні дні та тижні, здійснювати діяльнісний підхід на інтегрованій основі. Підручники вже побудовані з інтерактивним доповненням, наприклад, QR-коди, покликання на ресурс (платформу із завданнями, інтерактивними аркушами), за якими можна переглянути відео до теми, відвідати віртуальну екскурсію, прослухати відеорозповідь, дізнатися певну інформацію, виконати завдання.

Сучасні підходи до навчання розвивають мовленнєву компетентність. Змінилися не самі методи, а характер їх використання, позиції педагога і дітей у процесі їхнього застосування. Пропонуємо підбирати завдання за принципом багатоваріантності у процесі їхнього виконання:

- на основі прочитаного тексту за покликанням обрати необхідну інформацію (навчає учнів ранжувати, ухвалювати рішення, критично і системно мислити);
- елементи театралізації (розвиває мовленнєві навички – відобразити голосом своє ставлення до героя, проінтонувати репліки, акторське подання під час виразного читання / читання з розумінням, уміння конструктивно керувати емоціями);
- на платформі, що вказав учитель, скласти комікс (розвиває фанта-

зію, творчість, ініціативність);

- складання історій із використанням інтерактивних презентацій (направлене на співпрацю з іншими особами і сприяє відпрацюванню навичок уміння висловлювати свою думку усно і письмово);
- створення мультфільмів, інтерактивних проєктів із фото та відео доповненнями (навчає розв'язувати проблеми, логічно обґрунтовувати позицію).

Важливими є також методичні прийоми як складники методів розвитку мовлення: мовленнєвий зразок, запитання, пояснення, вказівка, суміжне мовлення (учитель починає фразу, а дитина її продовжує та закінчує), оцінювання дитячого мовлення.

Урізноманітнення прийомів та застосування їх на практиці, таких, як: зіставлення, порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, формують культуру мовлення, стимулюють пізнавальну та розумову діяльність й направлені на вивчення української мови та літератури.

Представлення результатів реалізації дослідження.

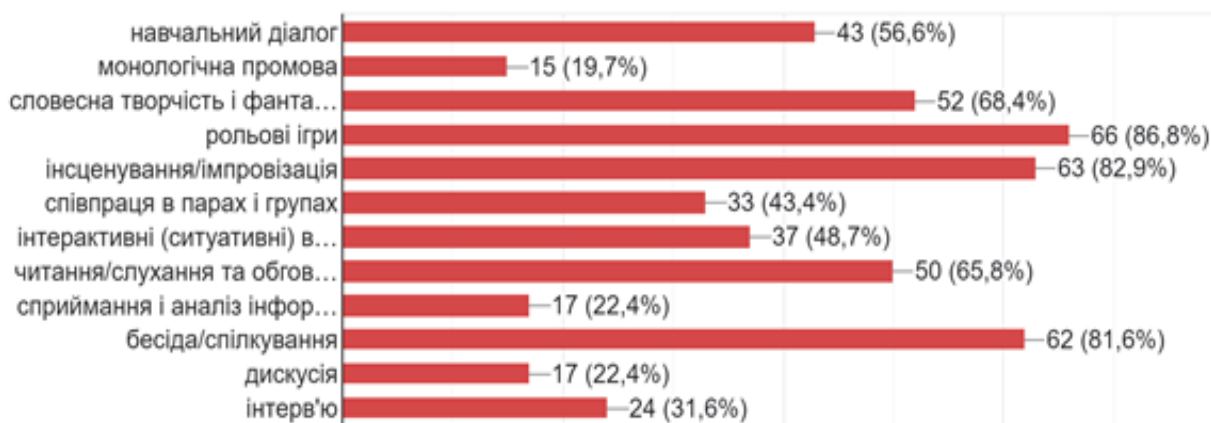
Упродовж 2018–2023 років учителі Нової української початкової школи, що брали участь у дослідженні, формували ключові компетентності та наскрізні вміння: розвивали мовленнєву компетентність, ураховували наступність між дошкільною і початковою освітою, здійснювали обов'язкову корекційно-розвивальну роботу.

Тестування в 1–4 класах, що провели вчителі, свідчить про достатньо сформовані вміння і навички в учнів, ураховані вимоги до обов'язкових результатів навчання.

В опитуванні взяли участь 100 вчителів початкових класів Миколаївської області. Отримано такі результати:

1. Форми роботи, що переважають, із дітьми для розвитку мовлення в класі:

- рольові ігри 86,8 %
- інсценізація / імпровізація 82,9 %
- бесіда, спілкування 81,6 %.

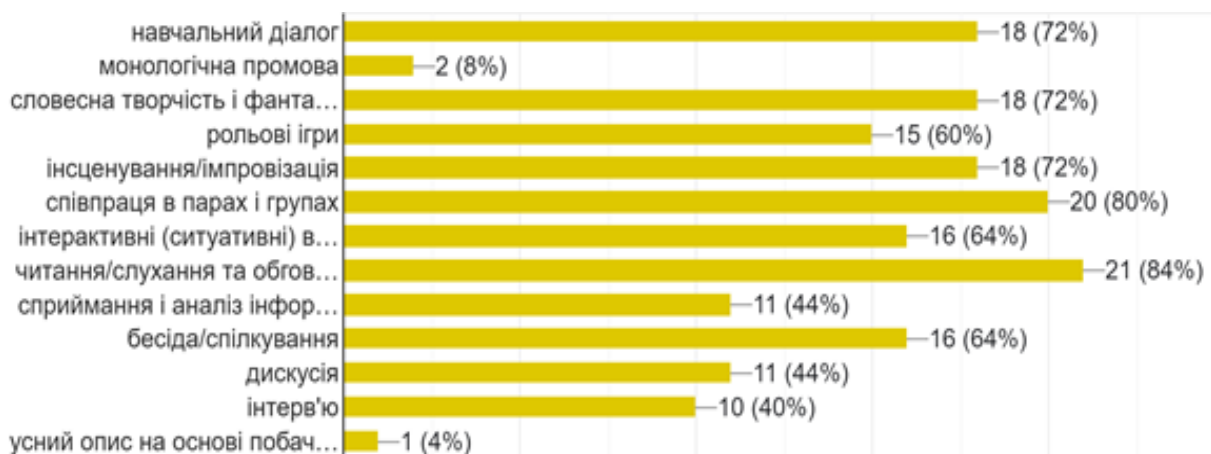
Джерело: складено на основі опитування педагогів області

2. *Форми роботи з учнями, що організують найчастіше вчителі на уроках для формування / розвитку наскрізного вміння – висловлювати власну думку усно:*

- читання / слухання та обговорення

84 %;

- співпраця в парах і групах 80 %;
- словесна творчість і фантазія, навчальний діалог 72 %.

Джерело: складено на основі опитування педагогів області

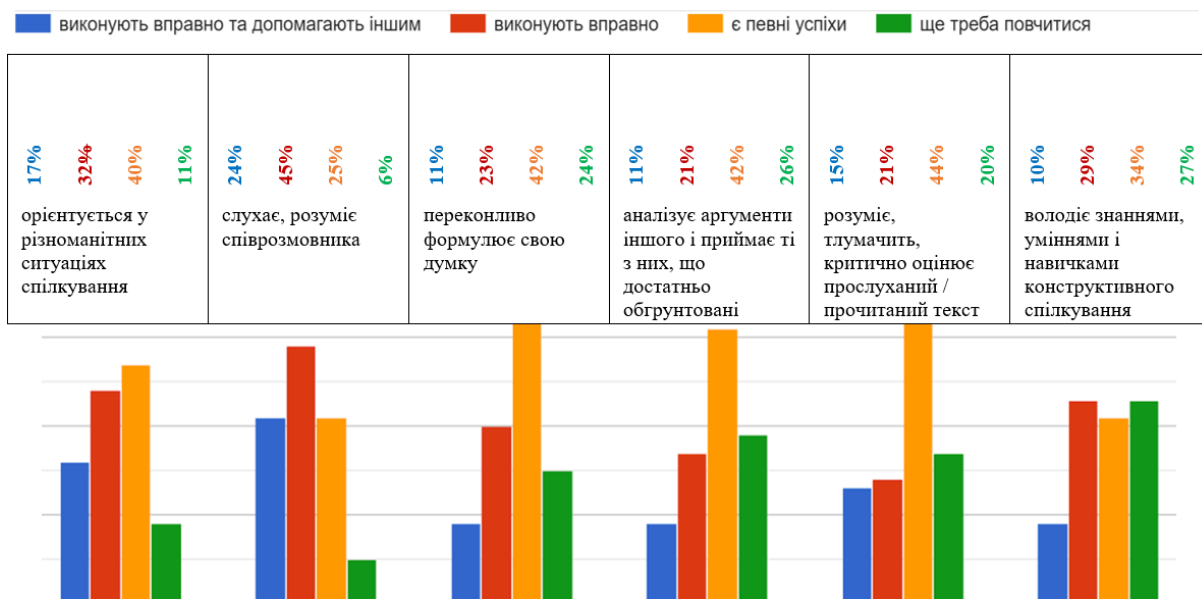
3. *Педагоги оцінили за шкалою сформованість в учнів комунікативно-мовленнєвої навички:*

- орієнтується в різноманітних ситуаціях спілкування;
- слухає, розуміє співрозмовника;
- переконливо формулює свою думку;
- аналізує аргументи іншого і приймає ті з них, що достатньо обґрунтовані;
- розуміє, тлумачить, критично оцінює прослуханий / прочитаний текст;

- володіє знаннями, вміннями і навичками конструктивного спілкування.

Маємо загальний результат сформованості в учнів комунікативно-мовленнєвої навички:

- виконують вправно та допомагають іншим 15 %;
- виконують вправно 29 %;
- є певні успіхи 37 %;
- ще треба повчитися 19 %.

Джерело: складено на основі опитування педагогів області

Навички сформовані і потребують подальшої скоригованої роботи, щоб покращити результативність учнів, що виконують вправно, виконують вправно та допомагають іншим. Педагоги вказують на певні труднощі: брак часу в ході дистанційного навчання, бідний словниковий запас, здатність логічно обгрунтувати свою думку, обмежена комунікація з іншими особами, нездатність керувати емоціями, прислухатися до думки інших, брак мотивації до навчання та вміння долати труднощі, недостатнє спілкування батьків із дітьми та читання художньої літератури.

Педагоги розуміють освітні втрати і планують такі види й форми роботи з учнями:

- використання вправ / стратегій в ігровій формі;
- урізноманітнення вправ на розвиток мовленнєвої компетенції, зокрема інтерактивних завдань;
- проведення мовленнєвих ігор, дискусій, квестів, ігор-розваг, ігор-мандрівки, дидактичних ігор, екскурсій та спостережень;
- обговорення прочитаних текстів, рольове читання, обіграння ролей;
- вивчення чистомовок, загадок, віршів.

Проаналізувавши результати сформованих наскрізних умінь щодо розвитку

мовленнєвої компетентності, рекомендуємо:

1. Створюйте умови для активної мовленнєвої практики, мінімум монологів.
2. Формулюйте запитання так, щоб спонукати дітей до розмірковування, не давайте готових рішень.
3. Плануйте інтеграцію умінь / навичок через діяльнісний підхід.
4. Підтримуйте інтелектуально-мовленнєву діяльність.
5. Зацікавлюйте, спостерігайте за поступом, приймайте всі відповіді, аналізуйте та інтерпретуйте разом.
6. Учнів зіставляйте із життєвим досвідом, ураховуйте думки кожного / кожної.
7. Шукайте, досліджуйте відповіді разом з учнями.
8. Поводьтесь спокійно, упевнено, у жвавому темпі, водночас давайте час на розмірковування.
9. Налаштуйте таку атмосферу в класі, щоб усі учасники почувалися розкуто, не боялися помилитися, коригуйте вміння та навички.
10. Залучайте учнів до контролю за мовленням тих, хто відповідає.
11. Здійснюйте самооцінювання та взаємооцінювання навчальних досягнень.
12. Змінюйте способи і шляхи розвитку через упровадження діяльнісного підходу, види й форми роботи, мотивуйте до пізнання нового.

13. Використовуйте знайомі учням технічні засоби / гаджети під час освітнього процесу.

14. Надавайте власний приклад.

Висновки та перспективи дослідження проблеми.

Аналіз основних досліджень теоретичних та методичних джерел дає підстави стверджувати, що вивчення особливостей розвитку мовленнєвої компетентності як наскрізного вміння особистості здобувачів освіти з використанням сучасних інноваційних підходів є важливим, різноманітні практичні вправи допомагають застосовувати засоби різних видів мовленнєвої діяльності та розвивати мовленнєво-творчі здібності.

У процесі дослідження доведено, що завдяки упровадженню діяльнісного підходу сучасний учитель може використати знання, уміння й навички учнів для розвитку їхньої мовленнєвої компетентності під час вивчення української мови та літературного читання.

З'ясовано основні форми, методи, прийоми для розвитку мовленнєвих компетентностей у початковій школі, що сприятимуть умотивованості до навчання, умінню взаємодіяти, сприймати, аналізу-

вати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію та використовувати її для збагачення власного досвіду.

Представлено результати тестування учнів 1–4 класів із формування ключових компетентностей та наскрізних умінь щодо мовленнєвих навичок, що свідчать про достатньо сформовані вміння і навички, відповідно до вимог обов'язкових результатів навчання.

Надано рекомендації щодо розвитку мовленнєвої компетентності через сформовані наскрізні вміння. Підтверджено прямопропорційну залежність між розвитком мовленнєвої компетентності та розвитком особистості молодших школярів, їхніх талантів, здібностей, умінь використовувати знання та навички в нових життєвих ситуаціях.

Перспективним напрямом досліджень є відкрите питання розвитку мовленнєвих компетентностей через формування наскрізних умінь у нових ситуаціях у різних освітніх галузях, зокрема: математичній, природничій, технологічній, інформатичній, соціальній і здоров'язберезувальній, громадянській та історичній, мистецькій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вашуленко О. В. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання / О. В. Вашуленко // *Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції*, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. / Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. – Київ : Фенікс, 2019. – С. 137–139.

2. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу: <http://surl.li/tctb>

3. Зажарська Г. П. Шляхи формування мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови та літературного читання / Г. П. Зажарська // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. – 2019. – № 3 (326). – С. 36–43. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-3\(326\)-36-43](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-3(326)-36-43)

4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2017. – Режим доступу: <http://surl.li/jxtzu>

5. Качмар О. В., Барило С. Б., Добровольська Р. О. Сутність та інноваційний потенціал використання доповненої реальності в початковій школі / О. В. Качмар, С. Б. Барило, Р. О. Добровольська // «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал. – 2021. – № 5 (5). – С. 364–374. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\)-364-374](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5)-364-374)

6. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим до-
Вересень № 4 (99) 2023

ступу: <http://surl.li/hoha>

8. Озьмінська І. Д. Мовна компетентність як шлях до успішної особистості / Ірина Дмитрівна Озьмінська. // Вісник Львівського університету : філос.-політолог. студії. – 2018. Випуск 18. – С. 176–183.

9. Пономарьова К. І. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови / К. І. Пономарьова // Початкова освіта. – 2009. – № 40. – С. 3–5.

10. Савченко О. Я. Види міжпредметних завдань на уроках літературного читання [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2019. – Режим доступу: <http://surl.li/mgatd>

11. Сокурєнко О. О., Рибачук О. А. Апробація моделей упровадження інтегрованого навчання в початковій школі: здобутки дослідно-експериментальної роботи регіонального рівня / О. О. Сокурєнко, О. А. Рибачук // Вересень. – 2021. – № 1 (88). – С. 109–122. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2021.11>.

11. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко та інші. – К. : Педагогічна думка, 2014. – 346 с.

12. Шуляр В. І. Абетка літературознавства [Текст] : для учнів початкової Нової школи : навчальний посібник : дидактичний матеріал у схемах і моделях : комплект із 31 листівки / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2018. – 56 с.

DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCE THROUGH THE FORMATION OF CROSS-CURRICULAR SKILLS IN STUDENTS OF THE NEW UKRAINIAN PRIMARY SCHOOL

***Smola Oksana,**
Methodologist of the Department
of Theory and Methods of Preschool and Primary Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
oksana.smola@moippo.mk.ua*

The scientific and methodological article highlights the problem of the need to develop speech competence through the formed cross-curricular skills at primary school age. The theoretical foundations, methodological aspects (approaches, techniques, methods, forms of work) of this issue are analysed. It was established that the formation of cross-curricular skills is best achieved by using practical exercises for the development of speech competence.

The article formulates recommendations for teachers on how to organise the educational process using modern practices, analyses the results of a survey of teachers in the region on the use of various types of speech activities in the educational process, systematises approaches to the formation of cross-curricular skills and competences through a selection of exercises, games, and techniques.

The practical significance in the educational process lies in the possibility of using the material by teachers in primary school, in the methodological work of educational institutions and in the system of postgraduate teacher education.

The State Standard of Primary Education provides for the formation/development of cross-curricular skills, which are common to all key competences. They are closely related to learning the Ukrainian language, mastering its literary norms, acquiring language competency, the ability to communicate in specific situations of personal and social life, intercultural dialogue; using the means of various types of speaking activities for spiritual, cultural and national expression; enriching emotional and sensory experience, developing creative abilities.

The development of speech competencies takes place through the formation of cross-curricular skills. This is the basis for the successful realisation of the learner as a person.

Keywords: *competence-based approach; cross-curricular skills; speech competence; speech development; primary school age.*

REFERENCES

1. Bibik, N. M. & Vashulenko, M. S. & Martynenko, V. O. ta inshi. (2014). *Formuvannia predmetnykh kompetentnostei v uchniv pochatkovoï shkoly* [Formation of subject competencies in primary school students]. K.: Pedagogichna dumka (ukr).
2. *Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity*. (2019). [State standard of primary education]. Retrieved from: <http://surl.li/tctb> (ukr).
3. Kachmar O. V., Barylo S. B., & Dobrovolska R. O. (2021). Sutnist ta innovatsiinyi potentsial vykorystannia dopovnenoï realnosti v pochatkovii shkoli [The essence and innovative potential of using augmented reality in elementary school]. *«Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedagogika», Seriiia «Psihologhiia», Seriiia «Medytsyna»)»*, 5 (5), 364–374. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\)-364-374](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5)-364-374) (ukr).
4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. (2016). [The concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from: <http://surl.li/hoha> (ukr).
5. Ozminska, I. D. (2018). Movna kompetentnist yak shliakh do uspishnoi osobystosti [Linguistic competence as a way to a successful personality]. *Visnyk Lvivskoho universytetu: filos.-politolog. studii*. Vypusk 18, 176–183 (ukr).
6. Ponomarova, K. I. (2009). Formuvannia movlennievoi kompetentnosti molodshykh shkolariv na urokakh ukrainskoi movy [Formation of speech competence of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons]. *Pochatkova osvita*, 40, 3–5 (ukr).
7. Savchenko, O. YA. (2019). Vydy mizhpredmetnykh zavdan na urokakh literaturnoho chytannia [Types of interdisciplinary tasks in literary reading lessons]. *Pochatkova shkola*. Retrieved from: <http://surl.li/mgatd> (ukr).
8. Sokurenko O. O., Rybachuk O. A. (2021). Aprobatsiia modelei uprovdzhennia integrovanoho navchannia v pochatkovii shkoli: zdotuky doslidno-eksperymentalnoi roboty rehionalnogo rivnia [Approbation of models of implementation of integrated education in primary school: achievements of experimental work at the regional level]. *Veresen*, 1 (88), 109–122. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2021.11> (ukr).
9. Shuliar, V. I. (2018). *Abetka literaturoznavstva: dlia uchniv pochatkovoï Novoi shkoly: dydaktychnyi material u skhemakh i modeliakh: komplet iz 31 lystivky* [Alphabet of literary studies didactic material in diagrams and models: a set of 31 leaflets]. Mykolaiv: Ilion (ukr).
10. Vashulenko, O. V. (2019). Formuvannia komunikatyvno-movlennievykh umin molodshykh shkolariv na urokakh literaturnoho chytannia [Formation of communicative and speaking skills of younger students lyar in the lessons of literary reading]. *Osvita XXI stolittia: teoriia, praktyka, perspektyvy / Dydaktyka: teoriia i praktyka*. Kyiv: Feniks, 137–139 (ukr).
11. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (2017). [Law of Ukraine on Education] // Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <http://surl.li/jxtzu> (ukr).
12. Zazharska, H. P. (2019). Shliakhy formuvannia movlennievoi kompetentnosti molodshykh shkolariv na urokakh ukrainskoi movy ta literaturnoho chytannia [Ways of forming the speaking competence of younger schoolchildren in the lessons of the Ukrainian language and literary reading]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky*, 3 (326), 36–43. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-3\(326\)-36-43](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-3(326)-36-43) (ukr).